

KELTAINEN KIRJASTO

ABDULRAZAK
GURNAH

LOPPU-
ELÄMÄT

NOBEL
2021

KELTAINEN KIRJASTO

ABDULRAZAK GURNAH:

Loppuelämät (2020, suom. 2022)

ABDULRAZAK GURNAH

Loppuelämät

Suomentanut

EINARI AALTONEN



TAMMI
HELSINKI



Lainaukset Friedrich Schillerin runosta ”Das Geheimnis”
ja William Wordsworthin runosta ”The Solitary Reaper”
on suomentanut Aale Tynni.

Englanninkielinen alkuteos *Afterlives* ilmestyi Isossa-Britanniassa 2020.

Copyright © Abdulrazak Gurnah, 2020

Originally published by Bloomsbury Publishing.

Suomenkielinen laitos © Einari Aaltonen ja Tammi 2022

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Painettu EU:ssa

ISBN 978-952-04-4265-1

I

1

Khalifa oli 26-vuotias, kun hän kohtasi tukkukauppias Amur Biasharan. Niihin aikoihin hän työskenteli yksityisessä, gujaratilaisten veljesten johtamassa pienessä pankkiiriliikkeessä. Intialaisten yksityiset pankkiiriliikkeet olivat ainoita, jotka asioivat paikallisten tukkukauppiaiden kanssa ja mukautuivat näiden tapoihin hoitaa liikeasioita. Isoissa pankeissa vannottiin asiakirjojen, arvopapereiden ja takuiden nimeen, mikä ei aina sopinut paikallisille tukkureille, joiden toiminta perustui paljaalle silmälle näkymättömiin verkostoihin ja liikekumppanuuksiin. Veljekset palkkasivat Khalifan, koska hän oli heille sukua isän puolelta. Ehkä sukua oli turhan vahvasti sanottu, mutta myös Khalifan isä oli kotoisin Gujaratista, ja joissakin tapauksissa se riitti sukulaisuudeksi. Khalifan äiti oli maalaisnainen. Isä tapasi äidin ollessaan töissä huomattavan intialaisen maanomistajan tilalla kahden päivämatkan päässä kaupungista, jossa Khalifa asui lähes koko aikuisikänsä. Khalifa ei näyttänyt intialaiselta, tai ei ainakaan sellaiselta intialaiselta, jollaisia oli totuttu näkemään siellä päin maailmaa. Hänen hipiänsä, hiuksensa, nenänsä ja muu olivat perua afrikkalaiselta äidiltä, mutta sopivan tilaisuuden tullen hän otti mieluusti puheeksi sukujuurensa. Niin, aivan, isäni oli intialainen. Enkö näytä intialaiselta? Isäni nai

äitini ja oli uskollinen hänelle. Jotkut intialaiset miehet leikittivät afrikkalaisnaisilla, kunnes ovat valmiita ottamaan intialaisen vaimon ja hylkäävät afrikkalaisensa. Isäni ei jättänyt äitiäni.

Khalifan isän nimi oli Qassim ja hän oli syntynyt pienessä gujaratilaisessa kylässä, jossa asui sekä rikkaita että köyhiä, hinduja että muslimeja, ja vieläpä muutama habshikristittykin. Qassimin muslimiperhe oli köyhä. Hänestä varttui uutera poika, joka tottui vastoinkäymisiin. Hänet lähetettiin opiskelemaan kylän moskeijan kouluun ja sen jälkeen läheisen kaupungin gujaratinkieliseen valtioon kouluun. Hänen isänsä oli veronkantaja, joka kolusi maaseutua työnantajansa lukuun, ja oli hänen ajatuksensa, että Qassim pitäisi lähettää kouluun, jotta myös tästä tulisi veronkantaja tai jotakin muuta yhtä kunniallista. Qassimin isä ei asunut perheensä kanssa. Hän kävi tapaamassa vaimoaan ja lapsiaan vain kaksi tai kolme kertaa vuodessa. Qassimin äiti piti viiden lapsensa ohella huolta myös sokeasta anopistaan. Qassim oli lapsista vanhin, ja hänellä oli nuorempi veli sekä kolme sisarta. Kaksi sisarista, nuorimmat, kuolivat pikkulapsina. Isä lähetti silloin tällöin rahaa, mutta heidän täytyi pärjätä omillaan kylässä ja elättää itsensä tilapäistöillä. Kun Qassim oli tarpeeksi vanha, hänen opettajansa gujaratinkielisessä valtioon koulussa rohkaisivat häntä hakemaan stipendiä Bombayn englanninkieliseen alakouluun, ja sen jälkeen hänen onnensa alkoi kääntyä. Isä ja muut sukulaiset järjestivät lainan, jonka turvin hän pystyi muuttamaan Bombayhin opiskelemaan. Ajan myötä hänen tilanteensa parani, koska hän pääsi alivuokralaiseksi opiskelutoverinsa perheeseen, joka järjesti hänelle lisäksi työtä nuorempien lasten yksityisopettajana. Ansaitsemillaan roposilla hän elätti itsensä.

Pian koulusta valmistuttuaan hän sai tarjouksen liittyä erään maanomistajan kirjanpitoryhmään, joka työskenteli Afrikan

rannikolla. Se tuntui onnenpotkulta, tilaisuudelta ansaita elanto ja ehkä päästä vähän seikkailemaankin. Tarjouksen välitti hänen kotikylänsä imaami. Maanomistajan esivanhemmat olivat kaukaisessa menneisyydessä eläneet samassa kylässä, ja siksi sieltä värvättiin aina tarpeen tullen kirjanpitäjä. Niin varmistettiin, että saatiin luotettava ja tunnollinen henkilö huolehtimaan liikeasioista. Joka vuosi paastokuukauden tullen Qassim lähetti kotikylänsä imaamille rahasumman, jonka maanomistaja oli pannut sivuun hänen palkastaan ja jonka imaami välitti hänen perheelleen. Hän ei enää koskaan palannut Gujaratiin.

Tuon tarinan oman lapsuutensa vastoinkäymisistä Khalifan isä kertoi pojalleen. Hän kertoi tarinan, koska isät kertovat lapsilleen tarinoita ja koska hän halusi pojan pyrkivän elämässään korkeammalle. Hän opetti poikansa lukemaan ja kirjoittamaan latinalaisilla aakkosilla ja ymmärtämään laskennon perusteet. Kun Khalifa oli vähän vanhempi, suunnilleen yhdeentoista, isä lähetti poikansa läheiseen kaupunkiin, jossa yksityisopettaja opetti tälle matematiikkaa, kirjanpitoa ja englannin alkeita. Nuo pyrinnot ja käytännöt isä oli tuonut mukanaan Intiasta, mutta omassa elämässään hän ei ollut päässyt hyödyntämään tietotaitoaan.

Khalifa ei ollut yksityisopettajan ainoa oppilas. Heitä oli kaikkiaan neljä, kaikki intialaisia poikia. He asuivat opettajansa luona ja nukkuivat alakerran käytävällä portaiden alla, missä he myös söivät ateriansa. He eivät saaneet mennä yläkertaan. Heidän luokkahuoneensa oli pieni, lattialla oli mattoja ja katonrajassa kalteri-ikkuna, josta he eivät ylettyneet katsomaan ulos, mutta ulkoa leyhähteli sisään talon takapihan ohi valuvan avoviemärin leimahduksia. Heidän opettajansa lukitsi huoneen oppituntien jälkeen ja suhtautui siihen kuin pyhäköön, joka heidän piti lakaista ja tomuttaa joka aamu ennen

opetuksen alkamista. Heillä oli tunteja heti aamusta ja uudestaan myöhään iltapäivällä ennen kuin tuli pimeää. Aikaisin iltapäivällä lounaan jälkeen yksityisopettaja meni levolle, ja kynttilöiden säästämiseksi opetusta ei ollut iltaisin. Vapaa-ajallaan he kävivät töissä torilla tai rannalla tai kiertelivät kaduilla. Khalifa ei arvannut, kuinka kaihoisasti hän myöhemmällä iällään muisteli noita aikoja.

Hän aloitti yksityisopetuksen samana vuonna kuin saksalaiset saapuivat kaupunkiin ja jatkoi opintojaan viisi vuotta. Noina vuosina puhkesi Abushirin johtama kapina, jonka kestäessä arabialaisten ja swahilien karavaanit ja rannikkokauppiat kielletyivät alistumasta saksalaisten valloittajien tahtoon. Saksalaiset, britit, ranskalaiset, belgialaiset, portugalilaiset, italialaiset ja muut olivat jo pitäneet kongressinsa, piirtäneet karttansa ja allekirjoittaneet sopimuksensa, joten vastarinta oli turhaa. Eversti Wissmann ja hänen vasta perustettu Schutztruppensa tukahduttivat kapinan. Kolme vuotta Abushirin johtaman kapinan kukistamisen jälkeen Khalifa oli saattamassa päätökseen yksityisopintojaan ja saksalaiset kävivät jälleen uutta sotaa, tällä kertaa kaukana etelässä heheja vastaan. Hekään eivät halunneet alistua saksalaisten komentoon mutta osoittautuivat swahileja ja arabeja itsepäisemmiksi ja aiheuttivat odottamattoman pahoja tappioita Schutztruppelle, joka vastasi niskurointiin päättäväisesti ja raa'asti.

Isänsä iloksi Khalifalla oli lukupäätä ja kynäkäyttäjän lahjoja, joten hän oppi kirjanpidon jalon taidon. Sitten Khalifan isä, yksityisopettajan neuvosta, kirjoitti gujaratilaisille pankkiiriveljeksille, joilla oli liiketoimintaa samassa kaupungissa. Yksityisopettaja laati kirjeen, jonka Khalifa välitti isälleen. Isä kopioi kirjeen omalla käsialallaan ja luovutti sen ajurille toimittavaksi takaisin yksityisopettajalle, joka vei sen pankkiireille.

Kaikki olivat sitä mieltä, että yksityisopettajan tuesta olisi varmasti apua.

Arvon herrat, hänen isänsä kirjoitti, onko hyvämaineisessa yrityksessänne paikkaa pojalleni? Hän on ahkera miehenalku ja lahjakas joskin kokematon kirjanpitäjä, joka osaa latinalaiset aakkoset ja taitaa englannin perusteet. Hän on teille kiitollinen koko loppuikänsä. Nöyrä veljenne Gujaratista.

Kului monta kuukautta ennen kuin he saivat vastauksen, ja sittenkin vain siksi, että yksityisopettaja kävi vetoamassa veljeksiin säilyttääkseen kasvonsa. Kun kirje lopulta saapui, siinä luki: Lähettäkää poika tänne niin me katsastamme hänet. Jos kaikki menee hyvin, tarjoamme hänelle töitä. Gujaratin muslimien täytyy aina auttaa toisiaan. Jos me emme pidä huolta toisistamme, kuka pitää huolta meistä?

Khalifa oli riemuissaan päästessään pois perheensä ikeestä ja maanomistajan tilalta, jossa hänen isänsä toimi kirjanpitäjänä. Odottaessaan vastausta pankkiiriveljeksiltä hän auttoi isäänsä tämän työssä: hän kirjasi palkkoja, täytti tilauslomakkeita, listasi kustannuksia ja kuunteli valituksia asioista, joille ei voinut mitään. Maatilan työt olivat raskaita ja työläisten palkka pieni. Kuumetauti ja säryt piinasivat heitä usein ja he joutuivat kiutuuttamaan kurjuudessa. Työläiset kartuttivat ruokavarantojaan viljelemällä pientä maaplänttiä, jonka tila oli luovuttanut heidän käyttöönsä. Khalifan äiti Mariamu kasvatti omalla palstallaan tomaatteja, pinaattia, okraa ja bataatteja. Mariamun puutarha oli heidän ahtaan pikkutalonsa vieressä, ja joskus heidän ankea elämänsä masensi ja pitkästytti Khalifaa niin paljon, että hän kaipasi niukkoja aikoja yksityisopettajan luona. Niinpä kun pankkiiriveljesten vastaus saapui, hän oli valmis lähtemään ja päätti pitää huolen, että hänet haluttaisiin pitää uudessa toimessaan. Hän pysyi veljesten palveluksessa yksitoista vuotta. Jos

he ensi alkuun yllättyivät hänen ulkomuodostaan, he eivät paljastaneet sitä eivätkä koskaan maininneet asiasta Khalifalle, tosin jotkut veljesten intialaisista asiakkaista ottivat sen puheeksi. Ei, ei, hän on veljemme, gujaratilainen niin kuin mekin, pankkiiriveljekset sanoivat.

Hän oli pelkkä konttoristi, joka kirjasi numerot tilikirjaan ja piti paperit ajan tasalla. Muuta hän ei saanut tehdä. Hän ajatteli, ettei häneen luotettu täysin, mutta se kuului raha-asioiden hoitoon ja liiketoimintaan. Veljekset Hashim ja Gulab olivat rahanlainaajia, niin kuin itse asiassa kaikki pankkiirit, kuten he Khalifalle selittivät. Heidän asiakkaillaan ei ollut omia tilejä niin kuin isojen pankkien asiakkailla aina oli. Veljekset olivat melkein samanikäisiä ja muistuttivat toisiaan: lyhyitä ja jäntteriä, heillä oli hymy herkässä, kulumikkaat kasvot ja huolitellut viikset. Pieni joukko ihmisiä, kaikki gujaratilaisia liikemiehiä ja rahoittajia, luovutti heille ylimääräiset rahansa, sitten veljekset lainasivat ne korkoa vastaan paikallisille kauppiaille ja puodinpitäjille. Joka vuosi profeetan syntymäpäivänä he järjestivät maulid-runojen lukutilaisuuden talonsa puutarhassa ja tarjosivat ruokaa kaikille paikalle tulleille.

Khalifa oli ollut kymmenen vuotta veljesten palveluksessa, kun Amur Biashara tuli esittämään hänelle tarjouksen. Hän tunsu Amur Biasharan entuudestaan, koska tukkukauppialla oli liiketoimia pankkiiriveljesten kanssa. Sillä kertaa Khalifa auttoi kauppiasta paljastamalla tietoja, jotka pankkiiriveljekset olivat epähuomiossa näyttäneet hänelle, välityspalkkioon ja korkoon liittyviä yksityiskohtia, jotka auttoivat kauppiasta saamaan paremman sopimuksen. Amur Biashara maksoi hänelle tiedoista. Lahjoi hänet. Lahjus oli pieni ja Amur Biasharan saama hyöty vähäinen, mutta tukkukauppias halusi pitää kiinni kovanaaman maineestaan eikä voinut vastustaa pientä

kähmintää. Lahjus oli niin vaatimaton, että Khalifa ei tuntenut syyllisyyttä pettäessään työnantajinsa luottamuksen. Hän vaakuutteli itselleen, että hänen oli hyvä kartuttaa liikeosaamistaan perehtymällä myös suhmurointikuvioihin.

Pari kuukautta sen jälkeen kun Khalifa oli avittanut Amur Biasharaa, pankkiiriveljekset päättivät siirtää liiketoimintansa Mombasaan. Rautatie Mombasasta Kisumuun oli tuolloin rakenteilla, ja juuri lukkoon lyödyllä siirtomaapolitiikalla eurooppalaisia kannustettiin asettumaan Brittiläiseen Itä-Afrikkaan, kuten aluetta siihen aikaan kutsuttiin. Pankkiiriveljekset odottivat parempien mahdollisuuksien avautuvan uudessa paikassa, useat intialaiset kauppiat ja ammatinharjoittajat ajattelivat niin. Samoihin aikoihin Amur Biashara laajensi omaa liiketoimintaansa ja palkkasi Khalifan konttoristiksi, koska ei itse osannut latinalaisia aakkosia. Tukkukauppias ajatteli, että Khalifan kirjoitustaidosta olisi hyötyä.

Saksalaiset olivat siinä vaiheessa tukahduttaneet kaiken kapinoinnin Deutsch-Ostafrikassa, tai niin he kuvittelivat. He olivat pysäyttäneet Abushirin ja tehneet lopun mielenosoituksista sekä rannikon karavaanikauppiaiden vastarinnasta. He olivat kukistaneet kapinalliset taistelun jälkeen, vanginneet Abushirin ja hirtättäneet tämän vuonna 1888. Schutztruppe, eversti Wissmannin ja muiden saksalaisupseerien johtama afrikkalaisten palkkasoturien, askarien, armeija, koostui tuolloin ympäriinsä hajaantuneista nubialaisista sotilaista, jotka olivat tukeneet brittejä taistelussa Sudanin Mahdia ja Portugalin Itä-Afrikan eteläosista värvättyjä ”shangaanizuluja” vastaan. Saksalaishallinto hirtätti Abushirin julkisesti, kuten myös monia muita kapinajohtajia tulevina vuosina. Osuvana osoituksena pyrkimyksensä luoda järjestystä ja tuoda sivistystä noille seuduille saksalaiset muuttivat Bagamoyon linnakkeen, joka oli yksi Abushirin

tukikohdista, omaksi komentopaikakseen. Bagamoyo oli myös vanhan karavaanireitin pääte piste ja vilkkain satama sielläpäin rannikkoa. Valtaamalla linnakkeen ja ottamalla sen omaan käyttöönsä saksalaiset todistivat havainnollisesti, että siirtomaa oli lujasti heidän hallinnassaan.

Heillä oli vielä paljon tehtävää, ja kun he etenivät sisämaahan, he kohtasivat monia muita kansoja, jotka olivat vastahakoisia ryhtymään saksalaisten alamaisiksi, nyamwezeja, chagoja ja meruja, ja kaikkein hankalimpia olivat etelän hehet. Lopulta, kun sota oli kestänyt kahdeksan vuotta, saksalaiset nujersivat hehet, näännyttivät heidät nälkään ja mursivat ja tukahduttivat heidän vastarintansa. Voittonsa kunniaksi saksalaiset mestasivat hehejen johtajan Mkwawan ja lähettivät hänen päänsä voitonmerkiksi Saksaan. Schutztruppen askarit, joiden riveihin oli värvätty lisävoimia kukistettujen keskuudesta, olivat siinä vaiheessa kokeneita ja raakoja taistelijoita. He olivat ylpeitä hurjasta maineestaan, ja heidän upseerinsa ja Deutsch-Ostafrikan hallintovirkamiehet pitivät heistä sellaisina. He eivät tienneet, että pian, samoihin aikoihin kuin Khalifa astui Amur Biasharan palvelukseen, etelässä ja lännessä puhkeaisi maji-maji-kapina, joka osoittautuisi kaikkein pahimmaksi yhteentoksi ja usuttaisi saksalaiset ja askariarmeijan entistäkin hirvittävämpiin tekoihin.

Niihin aikoihin saksalaisten hallinto oli ottamassa käyttöön uusia säännöksiä ja käytäntöjä liiketoiminnassa. Amur Biashara odotti, että Khalifa osaisi neuvotella työnantajansa puolesta. Biashara edellytti, että hänen alaisensa lukisi hallinnon julkaisemia määräyksiä ja raportteja ja täyttäisi tarvittavat tullausasiakirjat ja verolomakkeet. Muutoin tukkukauppias piti liikeasiansa omana tietonaan. Hänellä oli aina jotakin tekeillä ja Khalifa oli yleismies, joka hoiti monenlaisia juoksevia asioita eikä ollut oikeastaan luotettu konttoristi, kuten oli

ensi alkuun oletanut. Joskus kauppias kertoi hänelle asioita ja joskus ei. Khalifa kirjoitti kirjeitä, kävi hallintovirastoissa anossa milloin mitään lupia, keräsi juoruja ja tietoja ja vei pieniä lahjoja sekä kannustimia ihmisille, jotka tukkukauppias halusi pitää tyytyväisinä. Khalifasta tuntui kuitenkin siltä, että kauppiaan luottamus häneen ja hänen tahdikkuuteensa pysyi tavanomaisissa rajoissa.

Amur Biasharan kanssa ei ollut vaikeata työskennellä. Hän oli lyhyenlätä ja tyylikäs mies, aina kohtelias ja sulavapuheinen ja paikallisen moskeijan tunnollinen ja avulias jäsen. Hän antoi lahjoituksia hyväntekeväisyyteen, kun jotakuta kohtasi pieni vastoinkäyminen, eikä hän koskaan jättänyt väliin yhdenkään naapurin hautajaisia. Satunnainen ohikulkija olisi varmasti pitänyt häntä yhteisönsä nöyränä tai jopa hurskaana jäsenenä, mutta paikallisilla oli toinen käsitys, he puhuivat ihailien hänen säälimättömyydestään ja vauraudestaan. Salamyhkäisyyttä ja häikäilemättömyyttä pidettiin tukkukauppiaan asemassa olevalle miehelle välttämättöminä ominaisuuksina. Hän hoiti liikeasioitaan kuin juonikuvion lankoja, oli ihmisillä tapana sanoa. Khalifasta Biashara oli kuin merirosvo, jolle tavanomaisen toiminnan eli sekalaisen tavaran maahantuonnin ohella vähäpätöinenkin kähmintä tuntui olevan vaivan arvoista: salakuljetus, koronkiskonta ja erilaisten niukkuustuotteiden hams-traaminen. Tukkukauppias oli aina valmis tarttumaan toimeen. Hän hoiti liikeasioita päässään, koska ei luottanut kehenkään ja myös siksi, että jotkin hänen sopimuksistaan täytyi solmia vai-vihkaa. Khalifasta tuntui, että Biashara nautti lahjusten maksamisesta ja hämäristä liiketoimista, että kauppiasta rauhoitti sujauttaa sopivaan taskuun rahaa, kun hän halusi asioiden menevän tietyllä tavalla. Biasharan mieli raksutti lakkaamatta hänen arvioidessaan liikekumppaneitaan. Hän oli ulkoisesti lempeä ja

halutessaan hyväntahtoinen, mutta Khalifa tiesi, että hän osasi olla myös armoton. Khalifalle oli työvuosiensa aikana selvinnyt, että Amur Biasharalla oli kova sydän.

Niinpä Khalifa kirjoitti kirjeitä, maksoi lahjuksia ja keräsi tiedonmuruja, joita kauppias suvaitsi ripotella, ja oli melko tyytyväinen. Hänellä oli vainua juoruille, taito sekä levittää että hankkia niitä, eikä tukkukauppias motkottanut, vaikka hän vietti tuntikausia kaduilla ja kahviloissa jutustelemassa sen sijaan että olisi istunut työpöytänsä ääressä. Oli aina parempi tietää, mitä sanottiin, kuin olla pimennossa. Khalifa olisi mieluummin sitoutunut tiukemmin liiketoimintaan ja halunnut tietää enemmän sopimuksista, mutta se tuntui olevan turha toive. Hän ei tiennyt edes tukkukauppiaan kassakaapin numeroyhdistelmää. Jos hän tarvitsi jonkin asiakirjan, hänen täytyi pyytää sitä Amur Biasharalta. Tukkukauppialla oli paljon rahaa kassakaapissa eikä hän koskaan avannut ovea kokonaan, kun Khalifa tai joku muu oli konttorissa. Kun Biashara tarvitsi jotakin kassakaapista, hän seisoi sen edessä ja suojasi lukituspyörää ruumiillaan valitessaan numeroyhdistelmän. Sitten hän raotti ovea ja sujautti kätensä kaappiin kuin voro.

Khalifa oli ollut bwana Amurin palveluksessa kolme vuotta, kun hän sai sanan, että hänen äitinsä Mariamu oli kuollut äkillisesti. Äiti oli vähän alle viisikymmentävuotias ja kuolema tuli täytenä yllätyksenä. Khalifa kiirehti kotiin isänsä luo ja joutui toteamaan, että tämä oli huonossa kunnossa ja syvästi järkyttynyt. Khalifa oli ainoa lapsi, mutta hän ei ollut viime aikoina juuri tavannut vanhempiaan, joten hän yllättyi nähdesään, kuinka uupuneelta ja raihmaiselta isä näytti. Isällä oli jokin vaiva, mutta hän ei ollut päässyt tapaamaan parantajaa, joka olisi voinut kertoa, mikä oli vialla. Kylässä ei ollut lääkäriä, ja lähin sairaala oli rannikkokaupungissa, jossa Khalifa asui.

”Sinun olisi pitänyt kertoa. Olisin tullut avuksi”, Khalifa sanoi.

Isä tutisi lakkaamatta ja oli voimaton. Hän ei pystynyt enää tekemään töitä ja istui kahden huoneen murjunsu kuistilla maanomistajan tiluksilla tähyttämässä ilmeettömästi kaukaisuuteen.

”Heikotus alkoi äkisti pari kuukautta sitten”, isä sanoi. ”Ajattelin, että minun aikani tulisi pian täyteen, mutta äitisi ehtien. Hän kävi levolle, sulki silmänsä ja nukkui pois. Mitä minä nyt teen?”

Khalifa viipyi isänsä luona neljä päivää ja tiesi oireista, että tällä oli paha malaria. Isällä oli korkea kuume, ruoka ei pysynyt sisällä, silmänvalkuaiset olivat keltaiset ja virtsassa verta. Khalifa tiesi kokemuksesta, että maatilan mailla moskiitot olivat vaaraksi. Kun hän heräsi huoneessa, jonka jakoi isänsä kanssa, hänen kätensä ja korvansa olivat täynnä moskiitonpuremia. Herättyään neljännen päivän aamuna Khalifa huomasi, että isä nukkui vielä. Hän poistui huoneesta ja meni murjun taakse peseytymään ja keittämään teevettä. Odottaessaan veden kiehumista hänen lävitseen kulki väristys, joten hän palasi sisään ja huomasi, että isä ei ollut unessa vaan kuollut. Khalifa katsoi hetken isäänsä, joka oli kuolleena kovin laiha ja vähänlääntä, vaikka oli eläessään ollut niin elinvoimainen ja kukoistava. Hän peitti isän ja lähti maatilan konttorille hakemaan apua. Isän ruumis vietiin maatilan viereisen kylän pieneen moskeijaan. Khalifa pesi vainajan niin kuin tapa vaati apunaan ihmisiä, joille rituaali oli tuttu. Iltapäivällä he hautasivat isän moskeijan taakse. Khalifa lahjoitti isänsä ja äitinsä vähäisen omaisuuden moskeijan imaamille ja pyysi tätä jakamaan sen tarvitseville.

Kaupunkiin palattuaan Khalifasta tuntui monta kuukautta siltä, että hän oli yksin maailmassa ja että hän oli kiittämätön ja kelvoton poika. Tunne yllätti hänet. Hän oli asunut erossa van-

hemmistään suurimman osan elämäänsä, vuodet yksityisopetuksessa, sitten pankkiiriveljesten alaisena ja sen jälkeen tukkukauppiaan palveluksessa, eikä hän ollut katunut, että oli laiminlyönyt vanhempiaan. Kummankin äkillinen poismeno tuntui pahalta takaiskulta, hänelle langetetulta tuomiolta. Hän eli hyödytöntä elämää kaupungissa poissa kotiseudultaan – maassa, jossa tuntui olevan käynnissä jatkuva sota ja jossa kiertävien huhujen mukaan etelässä ja lännessä oli puhjennut taas uusi kapina.

Sitten Amur Biashara kutsui hänet puheilleen.

”Olet nyt ollut palveluksessani useamman vuoden... kuinka monta, kolme... neljä?” kauppias aloitti. ”Olet ollut työssäsi uuttera ja käyttäytynyt kunnioittavasti. Arvostan sitä.”

”Olen teille kiitollinen”, Khalifa sanoi tietämättä, saisiko hän palkankorotuksen vai lopputilin.

”Tiedän, että vanhempiesi poismeno on tuottanut sinulle kovasti murhetta. Olen huomannut ahdistuksesi. Luoja armahtakoon heitä. Koska olet työskennellyt näin pitkään palveluksessani ja osoittautunut ahkeraksi ja kuuliaiseksi konttoristiksi, haluan antaa sinulle muutamia neuvoja”, kauppias jatkoi.

”Kuulen mielelläni neuvonne”, Khalifa sanoi ja alkoi ounastella, että hänet irtisanottaisiin.

”Olet minulle kuin oma perheenjäsen, joten on velvollisuuteni katsoa perääsi. Sinun on aika astua avioon, ja minulla on sinulle sopiva morsian. Sukulaistyttoni jäi hiljattain orvoksi. Hän on kaikin puolin nuhteeton ja perinyt omaisuutta. Ehdotan sinua pyytämään hänen kättään. Olisin nainut hänet itse”, tukkukauppias sanoi suu hymyssä, ”jollen olisi täysin tyytyväinen nykyiseen tilanteeseeni. Olet palvellut minua kiitettävästi monta vuotta, ja tämä järjestely on sinulle mitä otollisin.”

Khalifa tiesi, että tukkukauppias lahjoittaisi nuorikon hänelle, eikä nuorella naisella itsellään olisi juuri sananvaltaa

asiassa. Biashara sanoi, että tyttö oli kunniallinen, mutta tunteilemattoman kauppiaan huulilta kuuluina sanat eivät merkinneet mitään. Khalifa suostui järjestelyyn, koska ajatteli, ettei voinut kieltäytyä ja koska halusi sitä itse, vaikka välillä pelkäsi, että hänen tuleva morsiamensa osoittautuisi ynseäksi ja vaativaksi ihmiseksi, jolla olisi iljettäviä tapoja. He eivät tavanneet ennen häitä eivätkä edes itse häissä. Seremonia oli koruton. Imaami kysyi, halusiko Khalifa pyytää Asha Fuadia vaimokseen ja Khalifa vastasi myöntävästi. Sitten bwana Amur Biashara suvun vanhimman miehen ominaisuudessa lausui suostumuksensa nuoren morsiamen puolesta. Siinä kaikki. Seremoniaa seurasi kahvitarjoilu, minkä jälkeen tukkukauppias saattoi Khalifan henkilökohtaisesti morsiamen taloon ja esitteli vastaanaineet toisilleen. Talo oli Asha Fuadin perimä omaisuus, tosin hän ei oikeasti perinyt sitä.

Asha oli 20-vuotias ja Khalifa täyttänyt kolmekymmentäyksi. Ashan edesmennyt äiti oli Amur Biasharan sisar. Tuore suru varjosti yhä Ashan silmiä. Hänen kasvonsa olivat soikeat ja miellyttävät, hänen käytöksensä jäykkää ja hymytöntä. Khalifa otti hänet epäröimättä vaikka huomasi, että ensi alkuun morsian vain sieti vastahakoisesti hänen syleilyjään. Vei aikansa ennen kuin Asha vastasi hänen kiihkoonsa ja kertoi tarinansa, ennen kuin Khalifa alkoi oikeasti ymmärtää vaimoaan. Ei siksi, että Ashan kohtalo olisi ollut epätavallinen, itse asiassa päinvastoin, järjestely oli yleinen merirosvokauppioiden keskuudessa. Asha oli pidättyväinen, koska hänen oli ensi alkuun vaikea luottaa aviomieheensä ja päästä selville, kenelle tämä oli lojaali, tukkukauppiaille vai hänelle.

”Enoni Amur lainasi rahaa isälleni, ei vain kerran vaan toistuvasti”, Asha kertoi Khalifalle. ”Enolla ei ollut muuta vaihtoehtoa, koska isäni oli hänen sisarensa aviomies, perheenjäsen.

Hänen oli pakko lainata rahaa, kun isä pyysi. Amur-enolla ei ollut juuri aikaa isälleni, eno kun piti isääni epäluotettavana ja oli luultavasti oikeassa. Kuulin äitini sanovan niin useita kertoja isälle päin naamaa. Lopulta Amur-eno pyysi isääni siirtämään talon hänen nimiinsä... meidän talomme, tämän talon... lainan vakuudeksi. Isä suostui, muttei sanonut mitään äidilleni. Sellaisia miehet ovat liikeasioissaan, vältteleviä ja salavihkaisia, ikään kuin he eivät voisi luottaa huikentelevaiseen naisväkeensä. Äiti ei olisi sallinut sitä, jos olisi tiennyt. On julmaa lainata rahaa varattomille ja sen jälkeen viedä heiltä katto pään päältä. Se on varastamista. Niin Amur-eno teki isälleni ja meille.”

”Kuinka paljon isäsi oli velkaa?” Khalifa kysyi, kun Asha ei sanonut toviin mitään.

”Sillä ei ole merkitystä”, Asha vastasi kolkosti. ”Meillä ei olisi missään oloissa ollut varaa maksaa takaisin. Isältä ei jäänyt yhtään mitään.”

”Hänen poismenonsa oli ilmeisesti äkillinen. Ehkä hän ajatteli, että hänellä olisi enemmän aikaa.”

Asha nyökkäsi. ”Isä ei tosiaan suunnitellut poismenoaan hyvin. Viime vuoden pitkien sateiden aikana hänellä oli yhtenäen malariakuumetta niin kuin joka vuosi, mutta sillä kertaa hänen kuntonsa oli huonompi kuin koskaan eikä hän enää selviytynyt. Oli kauheaa nähdä hänet niin tuskaisena ja todistaa hänen kuolemaansa. Luoja hänen sieluaan siunatkoon. Äitini ei tiennyt juuri mitään hänen liikeasioistaan, mutta pian meille selvisi, että laina oli edelleen maksamatta eikä jäljellä ollut mitään edes nimelliseksi lyhennykseksi. Isän miespuoliset sukulaiset ilmesivät vaatimaan omaa osaansa perinnöstä, käytännössä tästä talosta, mutta pian heille selvisi, että talon omisti Amur-eno. Se oli kauhea järkytys kaikille, erityisesti äidilleni. Meillä ei ollut mitään, ei yhtään mitään. Itse asiassa tilanne oli pahempi,

edes henkemme ei ollut omamme, koska suvun vanhimpana miehenä Amur-eno oli huoltajamme. Hänellä oli valta päättää kohtalostamme. Isäni kuoltua äitini ei enää toipunut ennalleen. Hän sairasteli monta vuotta ennen isän kuolemaa ja riutui loputtomiin sen jälkeen. Luulin, että hän suri, ettei hän ollut niin sairas kuin väitti, vaan velloi vain kurjuudessa. En tiedä, miksi äiti oli niin onneton. Ehkä joku antoi hänelle näivettävää lääkettä tai ehkä hän oli pettynyt elämäänsä. Toisinaan hän oli riivattu ja puhui vierailta äänillä, ja silloin paikalle kutsuttiin parantaja isän vastusteluista huolimatta. Isän kuoltua äidin kurjuus syveni musertavaksi suruksi, mutta viimeisinä elinkausinaan häneen iski uusi piina: hänen selkäänsä kivisti, jokin kalvoi häntä sisältäpäin. Niin äiti sanoi, hänestä tuntui, että jokin kalvoi häntä sisältäpäin. Silloin tiesin, että hän oli hiipumassa pois, että se oli jotakin muuta kuin pelkässä surussa vellomista. Viimeisinä päivinään hän oli huolissaan minusta ja aneli Amur-enoa katsomaan perääni, ja eno lupasi tehdä niin.” Vakavailmeinen Asha katsoi aviomiestään pitkään ja totesi lopulta: ”Joten hän antoi minut sinulle.”

”Tai minut sinulle”, Khalifa sanoi hymyillen pehmentääkseen Ashan katkeria sanoja. ”Onko se niin kauheaa?”

Asha kohautti olkapäitään. Khalifa ymmärsi tai arvasi, miksi Amur Biashara oli päättänyt luovuttaa Ashan hänen vaimokseen. Ensinnäkin kauppias sysäsi vastuun nuoresta naisesta jollekulle toiselle. Järjestely estäisi Ashaa ajautumasta häpeälliseen suhteeseen, jollainen voisi alkaa houkuttaa häntä, oli hänellä sitten jotakin sellaista mielessään tai ei. Vaikutusvaltainen patriarkka ajatteli sillä tavalla. Utamsitiri: Khalifan tehtävänä oli varjella Ashaa häpeältä ja pitää suvun kunnia tahrattomana. Khalifa ei ollut arvostettu mies, mutta tukkukauppias tunsi hänet, ja Khalifan ja Ashan avioliitto suojelisi Ashan nimeä, siten

myös Amur Biasharan nimeä, häpeän uhalta. Turvallinen liitto Biasharasta riippuvaisen Khalifan kanssa pitäisi myös kauppiaan omaisuuden koskemattomana, talon ja sen asiat perhepiirissä, niin sanotusti.

Vaikka Khalifa tiesi talon tarinan ja ymmärsi, kuinka epäreilu hänen vaimonsa asema oli, hän ei voinut ottaa sitä puheeksi kauppiaan kanssa. Se oli perheen sisäinen asia eikä hän ollut oikeasti perheenjäsen. Niinpä hän maanitteli Ashaa puhumaan enolleen itse, pyytämään takaisin omaa osuuttaan. ”Halutessaan hän osaa olla reilu”, Khalifa sanoi vaimolleen ja yritti vakuuttaa itselleen, että se oli totta. ”Tunnen hänet hyvin. Olen nähnyt, kuinka hän toimii. Sinun täytyy saada hänet häpeämään, patistaa hänet luovuttamaan sinulle se, mikä sinulle kuuluu, muussa tapauksessa hän vain teeskentelee, että kaikki on kunnossa eikä tee mitään.”

Lopulta Asha puhui enonsa kanssa. Khalifa ei ollut silloin läsnä, ja kun kauppias jälkeensä kohteliaasti tiedusteli asiasta, hän väitti, ettei tiennyt mitään vaimonsa aivoituksista. Eno kertoi Ashalle, että oli muistanut häntä testamentissaan ja halusi jättää asian käsittelyn toistaiseksi sikseen. Toisin sanoen Amur Biashara ei halunnut enää keskustella talosta.

Khalifa ja Asha menivät naimisiin alkuvuodesta 1907. Majimaji-kapinan raakuudet korahtelivat päätökseensä ja niiden tyrehdyttämisen maksoi lukemattomien afrikkalaisten hengen ja toimeentulon. Kansannousu alkoi Lindissä ja levisi maaseudulle sekä kaupunkeihin eri puolilla maan etelä- ja länsiosia. Se kesti kolme vuotta. Kun saksalaisten valtaa vastustanut laaja vastarinta saatiin tukahdutettua, siirtomaahallinnosta tuli vielä

joustamattomampi ja sen otteet kävivät entistäkin raaemmiksi. Saksalaiset vallanpitäjät ymmärsivät, ettei kapinointia saisi loppumaan pelkästään sotilaallisin keinoin, joten se alkoi alistaa kansaa nälkään näännyttämällä. Kapinallisilla alueilla Schutztruppe piti kaikkia taistelijoina. Kyliä poltettiin, peltoja tuhoettiin ja ruokavarastoja ryöstettiin. Korvennettuun ja kauhuksen kyllästämään maisemaan jätettiin afrikkalaisten hirtettyjä ruumiita roikkumaan teiden varsille. Siinä osassa maata, jossa Khalifa ja Asha asuivat, järkyttävistä tapahtumista kuultiin vain huhuja, koska heidän kotikaupungissaan ei esiintynyt näkyvää vastarintaa. Sellaista ei ollut ilmennyt enää Abushirin hirttäjien jälkeen, mutta uhkaukset saksalaisten kostosta ympäröivät heitä silti.

Niskuroijien jääräpäisyys ja näiden vastahakoisuus alistua Deutsch-Ostafrikan keisarikunnan alamaisiksi oli yllättänyt saksalaiset, erityisesti sen jälkeen kun etelän heheista ja koillisen vuoristoseudun chagoista ja meruista oli tehty varoittavia esimerkkejä. Maji-majin huipentuessa voittoon sadattuhannet ihmiset olivat kuolleet nälkään ja tuhannet taistelukentillä ja julkisissa teloituksissa. Jotkin Deutsch-Ostafrikan johtajat pitivät sitä vääjäämättömänä lopputuloksena. Vallanvaihdokset olivat välttämättömiä ennemmin tai myöhemmin. Sillä välin keisarikunnan tuli saada afrikkalaiset tuntemaan nahoissaan saksalaisten ylivoima, jotta he oppisivat kantamaan alistumisen iestä niskuroimatta. Päivä päivän jälkeen saksalaiset puserisivat iestä yhä tiukemmin vastahakoisten alamaisten kaulaan. Siirtomaahallinto lujitti otettaan maasta, virkamiehiä tuli lisää ja he levittäytyivät yhä laajemmalle. Hyviä maa-alueita vallattiin sitä mukaa kuin maahan saapui lisää saksalaisia uudisasukkaita. Pakkotyöjärjestelmää laajennettiin, jotta saatiin vedettyä teitä ja raivattua katuojia, perustettua lehtikujia ja puutarhoja

uusien asukkaiden iloksi ja Kaiserreichin kunniaksi. Saksalaiset aloittivat imperiumin rakentamisen myöhään tässä osassa maailmaa, mutta he valmistautuivat jäämään pitkäksi aikaa ja halusivat mukavat vallanpito-olot. Heidän kirkkonsa ja pylväskoristeiset virastonsa sekä sakaraharjaiset linnakkeensa rakennettiin puitteiksi säädylliselle elämälle, herättämään kunnioitusta vasta nujerretuissa alamaissa ja tekemään vaikutus siirtomaakilpailijoihin.

Tuorein kansannousu sai osan saksalaisista toisiin ajatuksiin. Heille oli selvää, että pelkkä väkivalta ei riittäisi rauhoittamaan siirtomaata ja tekemään siitä tuottoisaa, joten alettiin suunnitella klinikoiden perustamista ja käynnistettiin malarian ja koleraan vastaisia kampanjoita. Ensi alkuun ne edistivät uudisasukkaiden, virkamiesten ja Schutztruppen terveyttä ja hyvinvointia, mutta myöhemmin myös alkuperäisväestö pääsi palvelujen piiriin. Hallinto avasi myös uusia kouluja. Kaupungissa oli jo edistysellinen koulu, joka oli perustettu vuosia aikaisemmin koulimaan afrikkalaisista virkamiehiä ja opettajia, mutta oppilaisiksi hyväksyttiin vain pieni määrä alemman eliitin vesoja. Niinpä avattiin uusia kouluja, joiden oli määrä tarjota perusopetusta suuremmalle joukolle alamaisväestöä, ja Amur Biashara oli ensimmäisiä, jotka lähettivät poikansa sellaiseen. Amurin poika, Nassor, oli yhdeksänvuotias, kun Khalifa astui tukkukauppiaan palvelukseen, ja neljäntoista aloittaessaan koulun. Se oli vähän myöhäinen ikä aloittaa opinnot, mutta sillä ei ollut juuri väliä, koska koulussa, johon hän meni, opetettiin kädentaitoja eikä algebraa, ja juuri hänen ikäisenään oppi helposti käyttämään sahaa, muuraamaan tiiliä ja käyttämään moukaria. Niinpä tukkukauppiaan poika harjaantui veistämään puuta. Neljän vuoden koulutuksen jälkeen hän osasi lukea ja laskea ja sai kirvesmiehen pätevyyden.



ABDULRAZAK GURNAH (s. 1948) on nykyisen Tansanian Sansibarissa syntynyt, englanniksi kirjoittava kirjailija. Hän lähti kotimaastaan poliittisena pakolaisena 18-vuotiaana ja on sen jälkeen asunut lsoissa-Britanniassa. Kentin yliopistossa akateemisen uransa tehnyt Gurnah on englannin kielen ja postkolonialistisen kirjallisuuden emeritusprofessori. Hän on julkaissut kymmenen romaania sekä novelli- ja esseekokoelmia. Vuonna 2021 Gurnah voitti Nobelin kirjallisuuspalkinnon. *Loppuelämät* on hänen tuorein romaaninsa.

Kirkas kuvaus kolonialismin kuormasta antaa äänen Afrikan unohdetuille ihmisille, sorretuille, jotka jatkavat elämäänsä vaikka siirtomaavaltojen sodat murentavat maailmaa ympäriltä.

”Vain harvoin saa kirjan avatessaan havaita, että sen lukeminen muistuttaa rakastumista. Tuskin uskaltaa hengittää, ettei lumous rikkoutuisi.”

THE TIMES

”Runollinen ja elävä teos Afrikasta ja tuntemattoman uhan voimasta.”

THE INDEPENDENT ON SUNDAY

Päälys: Juri Patrikainen

